

ВІЗУАЛЬНО-МИСЛЕННЄВИЙ ОБРАЗ У СИСТЕМІ НАОЧНИХ ОБРАЗІВ

Метою нашого дослідження є визначення специфіки візуально-мисленнєвого образу та його місця серед інших наочних образів, розкриття авторського бачення генези наочних форм відображення. Візуальне мислення як специфічний вид мисленнєвої діяльності посідає особливе місце в інтелектуальному та творчому розвитку особистості і є найменш вивченим з усіх інтелектуальних процесів. Виходячи з означеного, часто йде ототожнення цього виду мислення із наочно-образним мисленням, просторовим мисленням, з перцептивним процесом, а також ототожнення візуально-мисленнєвого образу (як продукту візуального мислення) із зоровими образами.

Під “візуальними” образами, (синонім “візуально-мисленнєві” образи), ми розуміємо досить широке коло наочних образів, пов'язаних з мисленнєвим рівнем переробки інформації. Традиційно їх визначають як “інтелектуальне бачення”, на відміну від “оптичного” – зорового. У зарубіжній психології найбільш вживаним є поняття “розумовий образ” як тотожного поняттю «інтелектуальні образи». З огляду на вище зазначене, під час розгляду розумових образів, будемо тлумачити їх як наочні (первинні і вторинні) образи, пов'язані із зоровою системою, що відображають перцептивний, уявленнєвий, мисленнєвий рівні інформації та мають просторову репрезентацію.

Отже, на відміну від тлумачення в зарубіжній психології поняття “візуально-мисленнєві” образи як тотожного поняттю “розумові образи”, ми розглядаємо останнє як більш широке, тому що воно містить у собі не тільки образи “візуального мислення”, але й образи “візуального сприймання”, “візуальні уявлення”, тощо.

На нашу думку, необхідно, також виокремити розбіжності між поняттями “зорові” (оптичні) і “просторові” образи. Останні характерні тим, що вони не прив'язані до зорової модальності, але мають своє місцеположення у просторі. Це дає підстави для розмежування, на основі дихотомії “зорове-просторове” також поняття «зорове» і «візуальне». Існування розходжень між зоровими і візуальними образами підтверджуються дослідженнями (Дж. Андерсона, Л.Брукса, О. Мойера), в яких доведено, що просторові репрезентації не прив'язані до зорової модальності, бо вони можуть бути отримані за допомогою інших модальностей, сенсомоторних каналів. Доведено, що існує загальна просторова репрезентація для інформації будь-якої модальності [1]. На нашу думку, візуальні образи є синтезом зорових і просторових репрезентацій знань. Так, наприклад, існують певні аспекти зорового досвіду, зокрема, такі, як колір і форма, що репрезентують інформацію і на зоровому рівні, і на рівні просторового подання інформації.

Підтвердження розходжень між зоровим і

візуальним поданням інформації були отримані в дослідженнях М.Фараха, К.Хаммонда, Д.Левайна і Р.Кальваніо (1988). Так, було доведено, що розпізнавання зорових об'єктів і паттернів виконується в скроневій ділянці кори правої півкулі мозку, тоді як зорові чи тактильні задачі, що включають у себе місцеположення об'єктів, мали тенденцію виконуватися в тім'яній ділянці. Дослідники вважають, що ті ж коркові ділянки використовуються в задачах на “розумове уявлення”, що не містять у собі жодних зовнішніх стимулів. Водночас, задачі на “внутрішню наочність”, що містять у собі просторові судження, будуть виконуватися в тім'яній ділянці і не будуть виявляти впливу певних модальностей, на відміну від подібних задач, що вимагають доступу до зорових деталей і виконуються у скроневій ділянці, виявляючи при цьому вплив певних модальностей.

Виходячи з цих досліджень, було зроблено висновок про те, що за просторові і зорові трансформації відповідають різні ділянки мозку [1]. На наш погляд, ці дослідження підтверджують те, що за візуальні образи відповідає більша кількість функціональних систем мозку, аніж за зорові образи.

Водночас, у дослідженнях Р.Фінке, С.Пінкера, М.Фараха було виявлено, що мисленнєві трансформації візуальних образів еквівалентні образам зорового сприймання. Так, наприклад, досліджуваних просили створити розумові образи, а потім зробити низку їх трансформацій із заплющеними очима. Виявилось, що складні розумові образи утворюються таким же чином, якби вони були подані перцептивно. Отже, можна зробити з цього висновок, що здатність до зорового синтезу, до створення нових образів шляхом їх розумових трансформацій і внутрішнього їх споглядання лежить в основі візуального мислення.

У шеругу досліджень А.Чамберс, К.Ранберг [10] було доведено, що візуальні образи відрізняються від перцептивних тим, що вони пов'язані з певною їх інтерпретацією; Petersen S.[13] виявив, що візуальні образи важче піддаються реінтеграції і перетворенням, аніж просте зображення (зорова репрезентація); Kosslyn S.[12] експериментально довів, що у створенні візуального образу активізується інформація, що надходить у мозок з підкіркових структур, а також спостерігається активність у зоровій ділянці задньої частини мозку, розташованої ближче до того місця, де представлений центр поля зору.

С.Ріаном [10] було виявлено, що у створенні візуального образу спостерігається така сама активність кори, як і під час перцепції зорового стимулу.

С. Палмером, С.Рідом, А.Джонсеном [1] експериментально доведено, що візуальні образи і зорові образи мають подібну ієрархічну складно

структуровану організацію, вони є ізоморфними. Завдання сприймання полягає в тому, щоб заощаджувати мислення. Воно відбирає і визначає те, що є важливим для виживання і благополуччя організму. Отже, під час аналізу досліджень була підтверджена участь основної зорової обробки у створенні мисленнєвих візуалізацій образу.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що зі зростанням відповідного професійного досвіду, удосконалюванням майстерності в людини збільшується здатність до “синтетичного бачення”, широти візуальних узагальнень, до генералізації ознак, здатності оперувати “цілими блоками” (паттернами), а також системами патернів, схемами більш високого рівня, миттєво “схоплюючи” зв'язки і відносини усередині цих систем патернів, а також між системами патернів, тобто здатність здійснювати аналіз через синтез.

Проведені цими дослідниками експерименти дають підставу вважати, що формування складних зорових патернів, підняття їх на більш високий рівень узагальнення стають можливими тільки тоді, коли вони являють собою більш-менш складні одиниці. Можна зробити висновок, що візуальні моделі високого рівня узагальнення мають здатність до кодування найрізноманітнішої інформації. При цьому вони є системами відкритими для трансформацій і прийняття до своєї структури нової інформації через включення нових елементів – паттернів різного рівня узагальнення і складності. Здатність абстрагувати видиме і підняти його на більш високий рівень “синтетичного абстрагування”, на нашу думку, багато в чому залежить від наявних в індивідуальному досвіді семантичних і операціональних структур, створених на засадах попередньо засвоєної інформації, знань і навичок, що зберігаються в пам'яті як ідеальні абстракції-прототипи.

Узагальнюючи розглянуті когнітивні моделі формування візуального образу, слід зазначити, що одним з недоліків є розуміння їх представниками цього напрямку як однопорядкових, рівнорівневих, як щодо онтогенетичного розвитку, так і щодо зростання складності рівнів психічного відображення. На наш погляд, чинником, що визначає рівень узагальненості й абстрактності візуальних образів є рівень складності механізмів їх організації.

На нашу думку, слід з'ясувати у чому ж полягає відмінність понять “візуальне сприймання” і “візуальне мислення”. Якщо Р. Арнхейм розглядає їх як тотожні, вважаючи, що не існує таких процесів мислення, котрі не могли б здійснюватися в принципі у сприйманні: візуальне сприймання – це візуальне мислення [2], то В.П. Зінченко розмежовує ці поняття. Розбіжності існують у самому механізмі породження образу, вважає він. Якщо візуальне сприймання є процесом, що здійснюється за допомогою перцептивних дій, послідовних фаз сприймання й усвідомлення об'єкта, таких, як виявлення і локалізація об'єкта у просторі, рух, форма об'єкта тощо, то візуальне мислення В.П. Зінченко розглядає як “таку форму діяльності, змістом якої є оперування і

маніпулювання зоровими образами, а результатом – породження нових, часто абстрактних образів, що несуть значення навантаження і роблять значення видимим” [6, с.28].

Дослідник візуального мислення В.Д.Глезер [4], вивчаючи психофізіологічні механізми цього процесу, дійшов висновку, що у вищих відділках зорової системи знаходяться два взаємопов'язаних, але самостійних механізми. Один з них здійснює інваріантний опис образу предмета відповідно різним, у першу чергу просторовим перетворенням відображення. Другий, локалізований в тім'яній корі, конкретизує образ предмета, відображує просторові відношення як в середині предмета між його елементами, так і між предметами. Учений розглядає сенсорний мозок як охоронця моделі світу, який повинен бути влаштований у відповідності зі змістом реального світу, чим і обумовлюється існування двох основних блоків у конструкції мозку [4, с.11]. Змістом відображення на рівні візуального мислення є розгортання моделі світу. Виходячи з цього, автор робить висновок про те, що це дає підстави для ототожнення зорового сприймання з конкретним предметним мисленням [там же, с.219]. Таким чином, В.Д.Глезер стає на позиції гештальтпсихології, слідом за Р. Арнхеймом ототожнюючи процеси зорового сприймання і візуального мислення. Але необхідно зазначити, що між цими процесами існують відмінності.

Характерним для візуального мислення є те, що воно являє собою дію, але дію із самим образом, оперування, маніпулювання образом. За такими діями стоїть своя власна логіка, яка важко піддається спостереженню. За допомогою дій з образом вихідна ситуація перетворюється в необхідну ситуацію: те, що є, перетворюється набажане, на те, що повинно бути [7, с.137]. Дії при цьому завжди опосередковані культурними знаряддями “ментальні знаряддя”, до яких зараховуються мова, знак, символ, образ, схеми, карта, модель тощо, що мають зовнішню, цілком виражену матеріальну форму [там же, с. 139]. Здатність наочних образів до маніпулятивних перетворень забезпечує різні просторові переміщення відображених в образах об'єктів, їх зрушення, повороти, а також збільшення, зменшення, перспективне перевертання і нормалізацію, спричиняє різного роду прямі і зворотні трансформації реальної чи уявленої ситуації [8]. Маніпулятивні можливості образів є найважливішими засобами продуктивного сприймання і візуального мислення. Зіткнення або поєднання різних образів може виконувати і функцію утворення смислів. При цьому міра їх довільності може бути різною [196].

При розгляді маніпуляцій щодо їх ефективності найбільш продуктивними вважаються маніпуляції з вторинними образами або ж при відволіканні їх від зовнішньої ситуації. Більшою мірою маніпулятивна здатність наочних образів виявляється в ситуації незавершеності образу, порушення рівноваги,

напруженості тощо.

В.П. Зінченко, розглядаючи візуальне мислення, пише про те, що інтелектуальна дія повинна бути спрямована не тільки зовні, але й усередину, точніше, на самого діючого індивіда, тоді вона створить “очі розуму” чи, висловлюючись сучасною мовою, - створить новий функціональний орган-новотвір [8, с.127]. Механізмом візуального мислення є трансформація структури видимого поля, оперування візуальними формами.

Поняття візуального мислення є дуже близьким до поняття так званого просторового мислення, що також широко досліджувалося вченими, як М. А. Гамезо, І.Я. Каплунович, Б.Ф.Ломов, В. Ф. Рубахін, Ф. Н. Шемякін, І.С. Якиманська та ін. Вони розглядають просторове мислення як один із видів наочно-образного мислення.

Виходячи з мети нашого дослідження, необхідно виявити: взаємозв'язки, які існують між візуальними і просторовими образами, та те, чи є тотожними між собою ці образи. На нашу думку, наочно-образне мислення є одним з більш ранніх онтогенетичних етапів розвитку візуального мислення, у своїх вищих формах просторові образи (основною функцією яких є відображення просторових властивостей і відношень) можуть бути одним із типів візуальних образів-концептів, їх споріднює між собою така системотвірна властивість як наочність. Ми дійшли висновку, що коло функцій, які виконують образи-концепти, є набагато ширшим. Це підтверджується думкою Л.Б. Ітельсона, який вважав, що вищий тип наочних образів може відображати практично всі категоріальні відношення реальності (просторово-часові, атрибутивні, каузальні, телеологічні, екзистенціальні), але не через означення цих відношень словами, а через їх фіксацію в просторово-часовій структурі, а також враховуючи те, що основною загальноновизначеною функцією візуального мислення є виявлення невідомого – структури функціональних зв'язків і відношень реальних або ідеальних об'єктів.

На підтвердження цього можна навести і думку В.П. Зінченка про те, що у візуальних образах, залежно від завдань діяльності, відображення фізичного простору може трансформуватися. Це відображення може сприйматись у прямій і зворотній перспективі, навмисно стискуватися чи розтягуватися, схематизуватися тощо [7, с.212]. Автор вважає, що у візуальних образах відображається не тільки простір, але і час. У симультанних картинках (“зупинених митях”) наявні елементи сьогодення, минулого і майбутнього. Завдяки візуальному мисленню процес мислення як цілісна діяльність стає багатовимірним, панорамним, хронотипічним. У ньому зливаються часові і просторові ознаки (М.М. Бахтін) (цит. за Зінченко В.П. [7, с. 207]). Відображення часу в образах засновано як на механізмах сприймання й екстраполяції рухів, так і на механізмах, подібних до напівпрозорої картотеки слідів, зафіксованих у різні моменти часу. Це дозволяє, з одного боку, сприймати світ стабільним, а з іншого - враховувати в ньому минулі, поточні і майбутні

зміни. У такий спосіб візуальні образи можуть відображати не тільки просторові координати предметів і просторові відносини між ними, але мають значно ширші можливості у відображенні більш глибоких зв'язків і відносин навколишньої дійсності.

Отже, просторово-часові перетворення чуттєвих вражень у наочних образах можуть відрізнятися за рівнем складності, що відповідає різним рівням становлення наочних образів від наочно-дієвих до наочно-образних і далі - візуальних образів-концептів, що може бути основою для вивчення вікових та індивідуальних особливостей функціонування наочних видів мислення.

Досліджуючи місце і роль просторово-часових (образних) компонентів у структурі мисленнєвого акту, Л.М. Веккер дійшов висновку про те, що мислення являє собою процес безупинного перекладу інформації з власне психологічної мови просторово-часових структур (і пов'язаних з ними модально-інтенсивних параметрів), тобто з мови образів – на психолінгвістичну, символічно-операторну мову, представлену мовними сигналами [3]. Виходячи з цього, думка виступає результатом процесів міжмовного перекладу, і її специфіка відповідно визначається особливостями конкретної організації когнітивних структур, що належать до складу обох мов (образної і словесної). образи, що аналізуються в умовах мисленнєвої діяльності, не можна розглядати лише як чуттєву основу думки, такого собі її наочного акомпанементу. Вони – є не поза думкою, а всередині самого принципу організації цієї пізнавальної психічної структури. Якщо розглядати внутрішні взаємозв'язки, що виникають у процесі трансформації візуально-мисленнєвого образу, то необхідно відзначити, що в ряді досліджень [8] доведені інтерференції візуальних образів з роботою перцептивної системи, і, меншою мірою, - інтерференції із процесами проговорювання, із внутрішньою мовою, що створює можливості для рівнобіжної фіксації результатів, отриманих під час роботи з образами, у вербальних значеннях.

Отже, розглянуті дослідження свідчать про те, що існують взаємозв'язки між візуальним мисленням і понятійним мисленням. Але найбільш тісні зв'язки візуального мислення виявлені між перцептивними і мнемічними процесами. На наш погляд, ці взаємозв'язки існують як на рівні операціональних структур, так і на рівні змістових компонентів.

Виходячи з означеного, на нашу думку, доцільно розкрити логіку нашого розуміння генези наочного образу: від найпростіших форм - образів-перцептів - до найвищого рівня їх розвитку – образів візуального мислення.

У психологічній науці є два протилежні, але водночас і нерозривно взаємопов'язані типи внутрішніх розумових дій. Перший тип – розумові дії як результат інтеріоризації усталених практичних дій, проявом яких є логічні операції. Другий тип – це внутрішні дії, які не тільки керують зовнішніми діями, але і пов'язують окремі операції в цілісну

систему. Зовнішні дії є системою операцій, які об'єднані внутрішньою схемою; тобто другий тип – це розумові дії, які формуються одночасно в тісному зв'язку із зовнішніми діями та керують ними. Ці внутрішні дії [5], формуються під впливом двох чинників – їх чуттєво-модальний “зміст” є своєрідно редукованою предметною чуттєвістю, яка схематично нагадує сприймання зовнішніх предметів, але водночас “зміст” структурно компонується так, що перестає нагадувати те, що на даний момент сприймається ззовні. На думку дослідників, така трансформація детермінована раніше накопиченим інтелектуальним досвідом, знаннями про навколишній світ загалом, понятійними структурами.

На нашу думку, саме ці розумові дії, які обумовлені з одного боку безпосереднім спогляданням, а з іншого – абстрактно-логічним мисленням, є основою візуального мислення. Таким чином, за походження візуального і вербального мислення «відповідальні» розумові дії і засоби різних типів, що, завдяки взаємодії і взаємопроникненню, забезпечують цілісність і різнобічність раціональної форми мислення.

Виділені в психологічній науці типи наочних образів як типи наочності відповідають рівням розвитку образу. Перший рівень наочності, як відомо, належить до безпосереднього сприймання. Традиційно вважається, що однією із відмінностей образів-перцептів є наочність, нерозривно пов'язана з такою властивістю як конкретність, тобто специфіку цих образів ми можемо охарактеризувати як “конкретну наочність”, яка далі трансформується у “наочну конкретність”.

Пов'язуючи це з рівнями розвитку мисленнєвих процесів, ми можемо віднести тип образів з “конкретною наочністю” до сенсомоторного інтелекту, тобто наочно-дієвого мислення, яке ускладнюється і поступово наповнюється “наочною конкретністю”. Таким чином, наочність, як його характеристика, ускладнюється за рахунок ускладнення операціональних компонентів мисленнєвого процесу та ускладнення діяльності, набуття життєвого досвіду, поступово набуваючи рис апперцепції. Завдяки цьому, наочний образ стає більш складним і піднімається на новий рівень діяльності відображення.

У складніших формах наочних образів (це стосується як перцептивних образів, так і образів-уявлень) наявні елементи узагальнення, тому можна виокремити “узагальнену наочність” як специфічну їх властивість. Такі образи нами віднесено до другого рівня наочності. З образами цього рівня пов'язане поняття “внутрішня наочність”. Пов'язуючи їх з рівнем мисленнєвої діяльності, можна сказати, що цей тип наочності відповідає рівню наочно-образного мислення. Образи у процесі діяльності інтеріоризуються і набувають рис уявлення. Великий вплив на розвиток їх “узагальненості”, разом з попередньо названими чинниками, має розвиток мовленнєвої діяльності.

Отже, розглядаючи когнітивну сферу суб'єкта

діяльності в безперервному розвитку, ми можемо розташувати ці специфічні властивості розвитку наочних образів у такій послідовності: “конкретна наочність”, –“наочна конкретність” –“узагальнена наочність”.

Виокремлюючи третій рівень розвитку наочності, ми відносимо його до вищого рівня розвитку образної сфери і вважаємо, що цей рівень наочності притаманний образам візуального мислення. Інакше кажучи, ми виокремлюємо такий рівень візуальних образів, як “наочна узагальненість” або “наочне поняття”.

На відміну від наочно-образного мислення, де образи-уявлення мають більш конкретний характер, цьому рівню образів, на нашу думку, притаманний більш високий рівень узагальненості. У процесі становлення наочних форм мислення наочність здобуває різні якості залежно від пропорції чуттєвого і раціонального в розвитку наочного образу. Якщо на рівні наочно-дієвого і наочно-образного мислення переважає чуттєве над раціональним, то на рівні візуального мислення раціональне домінує над чуттєвим, що, в свою чергу, піднімає візуальний образ на більш високий рівень діяльності відображення і наділяє його певною специфікою і функціями.

Така послідовність дає підстави нам розглядати наочні образи в перманентному розвитку, єдності взаємозв'язків чуттєвого і раціонального, у безперервному потоці пізнання.

Означене положення візуального образу в ряді інших наочних образів додає йому особливого значення – він стає своєрідним носієм думки, її втіленням, але не у вербальній, а у візуальній (внутрішня наочність) і в зовнішній - просторово-графічній формах. В цілому шерегу досліджень доводиться можливість існування “візуальних понять”. Так, у результаті експериментального дослідження психологічних механізмів формування понять А.В.Соловйов дійшов висновку, що, поняття, закріплене у слові, є лише однією з можливих форм понятійного пізнання. При цьому поняття визначається автором як “пізнавальна структура, що є засобом розв'язання цілого класу однорідних задач на основі виділення істотних ознак цього класу” [11].

У такий спосіб підкреслюється, що поняття можуть існувати і в образній сфері. Дослідник виявив, що вже на рівні безпосереднього чуттєвого відображення присутній так званий “механізм сумації” (генералізація зорових вражень) як механізм понятійного узагальнення. Це ще раз підкреслює висловлену такими вченими, як Веккер Л.М., Холодная М.О. думку про те, що функція узагальнення не є специфічною характеристикою понятійної пізнавальної структури, тому що узагальнення можливе вже на рівні образного пізнання, у структурі перцепта, і безперечно є присутнім у структурі вторинних образів/

Найвищий рівень узагальненості притаманний образам-концептам, як вищій формі розвитку

наочного мислення, які можна назвати “наочним концептом”. Результатом візуально-мисленнєвого процесу (його продуктом) є образ-концепт.

Основними емпіричними характеристиками образу-концепту є: наочність як *системоутворююча* властивість візуально-мисленнєвого образу; *базові* властивості: активність, предметність, симультанність, цілісність, просторово-часова структура, інтенсивність; *специфічні* властивості: концептуальність, амодальність, креативність, абстрактність, узагальненість. Базовими ми вважаємо ті характеристики, що є спільними для всіх наочних образів: від наочно-дієвих до візуально-мисленнєвих. Як специфічні характеристики ми розглядаємо тільки ті, які притаманні саме візуально-мисленнєвому образу.

Візуальний образ-концепт формується шляхом різних усвідомлюваних і неусвідомлюваних трансформацій. Під трансформаціями (услід за Л.М. Веккером, ми їх будемо називати “операторами”) ми розуміємо операціональний компонент структури візуального мислення, за допомогою якого і відбуваються перетворення. Оскільки вихідним матеріалом для побудови образу-концепту є образи чуттєвого пізнання (образи-перцепти й образи-уявлення), які виступають його змістовими компонентами – “операндами”, то при побудові образу-концепту “оператори” (дії) забезпечують їх видозміну, трансформацію і створення нових образів, відмінних від вихідних. Специфікою візуального мислення є те, що “оператори” і “операнди” завдяки своїй властивості наочності можуть бути тотожними.

На відміну від наочності, яка властива образам чуттєвого відображення, образи візуального мислення можуть наочно не відповідати структурі об’єкта, а створювати нове її “бачення”, яке потім може матеріалізуватись у практичній діяльності. З огляду на вищезазначене, візуальний образ, що розуміється як “споглядальна думка”, має не менший пізнавальний потенціал, ніж абстрактне поняття, оскільки не тільки

відбиває реальність на рівні сприймання, а й специфічним чином виражає її, будучи розгорнутою ідеєю. Таким чином, візуально-мисленнєвий образ не можна повною мірою віднести до образів чуттєвого пізнання, у цьому й полягає його специфіка. Таке проміжне положення між формами чуттєвого і раціонального пізнання наділяє його, з одного боку, наочністю, а з іншого – концептуальністю, що дає підставу називати його образом-концептом (“наочним концептом”). Для цього нам необхідно зупинитися на тому, що ми розуміємо під “концептом”. На відміну від концептів, що мають вербальне вираження, візуально-образні репрезентації пов’язані з дією і виражаються через неї, при цьому виконання операцій, елементів дії залежить від контексту.

Специфіка візуально-мисленнєвого образу полягає в тому, що він відображає відношення між об’єктами за допомогою візуалізації, через встановлення різних наочних зв’язків і властивостей (просторові зв’язки є одним із його видів). На думку В.П.Зінченка [8], “візуальний образ є образом не “відображеним”, а “створеним”... – “духовний зір”, який несе певне смислове навантаження, робить “значення видимим”, відображає “зриму сутність” речей.

Виходячи із всього зазначеного, образ-концепт ми розуміємо як пізнавальну структуру, організація якої є результатом інтеграції двох різноякісних форм відтворення інформації: візуальної та вербальної через візуальну, в якій інформація подається шляхом створення моделей, схем, образів-прототипів, образів-знаків та символів.

Отже, аналіз специфіки візуально-мисленнєвого образу показав, що останній є продуктом візуального мислення, має свої неповторні механізми створення (а не відображення), свої властивості та є найвищим рівнем розвитку наочних форм відображення. У перспективі ми бачимо дослідження індивідуальних механізмів створення візуально-мисленнєвого образу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андерсон Дж.* Когнитивная психология. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 496 с.
2. *Арнхейм Р.* Искусство и визуальное восприятие: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1974. – 392 с.
3. *Веккер Л.М.* Психика и реальность: единая теория психических процессов. – М.: Смысл, 1998. – 685 с.
4. *Глезер В.Д.* Зрение и мышление. – Л.: Наука, 1985. – 246 с.
5. *Жуковский В.И.* Визуальное мышление в структуре научного познания. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 178 с.
6. *Зинченко В.П.* От генеза ощущений к образу мира // А.Н. Леонтьев и современная психология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – С. 140-149.
7. *Зинченко В.П.* Живое знание. – Самара: Изд-во Самар. гос. пед. ун-та, 1998. – Ч. 1. – 248 с.
8. *Зинченко В.П.* (при участии Горбова С.Ф.,

Гордеевой Н.Д.) Психологические основы педагогики (Психолого-педагогические основы построения системы развивающегося обучения Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова): Учеб. пособ. – М.: Гардарики, 2002. – 431 с.

9. *Симоненко С.М.* Психология візуального мислення: стратегіально-семантичний підхід. – Одеса: ПНЦ України, 2005. – 320 с.

10. *Солсо Р.Л.* Когнитивная психология: Пер. с англ. – М.: Тривола, 1996. – 600 с.

11. *Холодная М.А.* Интегральные структуры понятийного мышления. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1983. – 190 с.

12. *Kosslyn S.M., Pomerantz J.R.* (1977). Imagery, proposition, and the form of integral representations. *Cognitive Psychology*, 9, 52-76.

13. *Petersen S.E., Fies J.A.* (1993). The processing of single words studies with position emission tomography.

РЕЗЮМЕ

В статті розкривається специфіка візуально-мыслительных образів, їх місце в системі наглядних образів. Показані взаємозв'язи і відмінності з образами-перцептами, образами-представленнями, загальне і

різноманітне «зрительних» і «візуальних» образів. Розкривається логіка авторського бачення генезису наглядних форм відображення.

SUMMARY

The article discloses specificity of visual and thinking images, their place in the system of visual images. The author shows some interrelation and differences between them and images-percepts, images-

beliefs; dwells upon some common and different aspects of “optic” and “visual” images. The article presents original logics of interpreting the genesis of visual forms of reflection.